

Είναι γνωστόν ὅτι, ἀπὸ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Zacher (*Die Handschriften und Classen der Aristophanesscholien*, 1888), ἔχει διαπιστωθῆ ὅτι τόσον τὸ ποιητικὸν κείμενον ὅσον καὶ τὸ κείμενον τῶν σχολίων τῆς «Βυζαντινῆς» καλουμένης τριάδος τοῦ Ἀριστοφάνους (Πλουτ., Νεφ., Βάτρ.) ἐξεδόθησαν καὶ ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ καὶ ὑπὸ τοῦ Τρικλινίου. Αἱ ἐκδόσεις αὗται, ὡς συνάγεται ἐκ διαφορῶν ἐνδείξεων καὶ τεκμηρίων, τοποθετοῦνται μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1300 καὶ 1330 (α' καὶ β' ἔκδ. τοῦ Θωμᾶ περὶ τὸ 1300 καὶ 1310 ἀντιστοίχως· α' καὶ β' ἔκδ. τοῦ Τρικλινίου περὶ τὸ 1320 καὶ 1330 ἀντιστοίχως). Καὶ αἱ μὲν τοῦ Θωμᾶ ἔφερον χαρακτηριστὰ γραμματικὸν κυρίως καὶ ἐπεξηγηματικόν, αἱ δὲ τοῦ Τρικλινίου, ἐρειδόμεναι ἐπὶ τῶν τοῦ Θωμᾶ, ἐπηρξήθησαν διὰ νέων ἐρμηνευμάτων, διὰ μετρικῶν παρατηρημάτων ἀνταποκρινομένων εἰς τὸ περὶ τὴν μετρικὴν γνωστὸν ἐνδιαφέρον τοῦ Τρικλινίου, ὡς καὶ διὰ κριτικῶν παρατηρήσεων ἀφορωσῶν εἰς γραφὰς ἢ εἰκασίας γενομένας ὑπ' αὐτοῦ δεκτὰς εἰς τὸ ποιητικὸν κείμενον.

Ὁ κ. Koster, ἐν τοῖς Προλεγομένοις, περιγράφει κατὰ τρόπον ἐξαντλητικὸν καὶ ἐντελῶς ἀπηκριβωμένον τοὺς ἀντιπροσωπευτικοὺς ἐκάστης τῶν εἰρημένων ἐκδόσεων τοῦ Θωμᾶ καὶ τοῦ Τρικλινίου κώδικας, ὡς καὶ ἐκείνους τῶν μικτῶν καὶ νεοθευμένων Θωμανο-Τρικλινιακῶν ἐκδόσεων. Ὡσαύτως ὁμιλεῖ περὶ τῶν κωδδ. τῶν εἰς Πλουτ. καὶ Νεφ. «Λευδιανῶν» σχολίων (*scholia Leidensia*), οὕτω ὀνομαζομένων, διότι εἰς αὐτὰ ὑπόκειται ὁ B P.G. 61c κώδιξ τοῦ Leyden· περὶ τῶν ἰδιαζούσης φύσεως μετρικῶν παρατηρήσεων τοῦ κώδ. Cremon. 171· καὶ περὶ νεωτέρων ἀνωνύμων σχολίων.

Καὶ ἡ ἐκδοσις αὕτη τοῦ κ. Koster τυγχάνει ἀπὸ πάσης ἐπόψεως λαμπρά. Εἰς τοῦτο συντελοῦν καὶ ἡ μεθοδικὴ διαπραγμάτευσις τοῦ πλούτου τῶν περὶ τῶν κωδδ. εἰδήσεων καὶ ἡ ἀπηκριβωμένη ἐκδοσις τοῦ κειμένου τῶν Βυζαντινῶν λογίων καὶ ἡ ὑποδειγματικὴ ἐκτύπωσις τοῦ βιβλίου. Ἐὰν δέ, ὡς συμβαίνει συνήθως εἰς τοιαύτης φύσεως κείμενα, τὸ ἀληθῶς πολύτιμον δὲν εἶναι ἀνάλογον τοῦ κατὰ βληθέντος εἰς τὴν ἔρουναν μόχθου, τοῦ-ο κατ' οὐδὲν δύναται νὰ μειώσῃ τὴν σπουδαιότητι τῆς μετὰ χεῖρας ἐκδόσεως· ἀπλῶς ὑποδεικνύει ὅτι εἰς τὰ παραφραστικῆς φύσεως ὑπομνήματα τῶν Βυζαντινῶν λογίων δὲν διεσώθησαν ἱκανὰ στοιχεῖα ἐκ τοῦ φιλολογικῆς μόχθου τῶν ἐνδόξων γραμματικῶν τῆς Ἀλεξανδρείας. Χαιρετίζομεν, λοιπόν, καὶ ἡμεῖς τὴν ἐκδοσιν τοῦ κ. Koster καὶ μετ' ἀνυπομονησίας ἀναμένομεν τὴν ἐν τῷ Προοιμίῳ ἀναγγελλομένην ἐκδοσιν τῶν ἀρχαίων σχολίων εἰς τὰς Νεφέλας ὑπὸ τοῦ κ. D. Holwerda.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, Διδ. Φ.

* * *

CORPUS PHILOSOPHORUM GRAECORUM RECENTIORUM: Πέτρου Βράϊλα — Ἀρμένη — Φιλοσοφικά Ἔργα, τόμος Δ', ἡμίτομος β', ἐπιμέλεια ἐκδόσεως καὶ παρουσιάσεως ὑπὸ Ε. Μουτσοπούλου καὶ Ἀ. Γλυκοφρύδου — Λεοντσίνη, Ἀθῆναι, 1974, σχ. 8ον, 407 σσ.

Ἀπὸ τοῦ 1969 ἐκδίδεται ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν κ. Ε. Μουτσοπούλου τὸ *Corpus philosophorum Graecorum recentiorum*, τὸ ὁποῖον ἔχει προκαλέσει ἤδη τὴν τε ἑλληνικὴν καὶ τὴν

διεθνή ἀναγνώρισιν. Τοῦτο περιλαμβάνει μέχρι τοῦδε τέσσαρας τόμους περιέχοντας φιλοσοφικά ἔργα τοῦ Πέτρου Βράϊλα — Ἀρμένη.

Ὁ πρὸς κρίσιν τόμος, ἐκδοθεὶς κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐπιμελεῖα κ. Ε. Μουτσπούλου καὶ κ. Ἀ. Γλυκοφρύδου — Λεοντσίνη, φέρει εἰς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος δύο βασικά φιλοσοφικά ἔργα τοῦ Βράϊλα τὸ «Περὶ Θεοσοφίας» καὶ τὸ ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον «Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας».

Ἐν τῷ πρώτῳ ὁ Βράϊλας ἀναφέρεται εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ δι' ἄρθρων, διήκην πανεπιστημιακῶν παραδόσεων (σσ. 1—149), ἐν τῷ δευτέρῳ δὲ εἰς τὰ προβλήματα τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας διὰ δύο σημαντικῶν διατριβῶν, τῆς Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ἱστορικῆς Φιλοσοφίας» (σσ. 161—189) καὶ τῆς «Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας» (σσ. 193—292), τῆς τελευταίας συμπληρωμένης διὰ τῶν ὡς ἀκολουθῶν τιτλοφορουμένων ἄρθρων: α) Ὁ νέος πολιτισμὸς παραβαλλόμενος πρὸς τὸν ἀρχαῖον (σσ. 303—310), β) Σχέσεις τῆς βιομηχανίας πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ νοητικὴν ἀνάπτυξιν (σσ. 313—321), γ) Ἀνατολὴ καὶ δύσις (σσ. 325—336), δ) Περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας μαθημάτων τοῦ ἔτους 1859—60 (σσ. 339—348), ε) Περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀποστολῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ (σσ. 351—392) καὶ στ') Περὶ τῶν χαρακτῆρων τῆς ἑλληνικῆς διαπολιτιστικῆς (σσ. 395—400).

Ἐκ τῶν ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ βραϊλιανῶν μελετημάτων ἐπισημαίνομεν τὴν ἀξιόλογον πραγματείαν «Περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀποστολῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ», δι' οὗ διεδόθη ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡ ἐνέργεια τῆς θείας προνοίας καὶ ἀνεδείχθη ὅλη ἡ δύναμις καὶ ἡ γονιμότης τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος» (σ. 390). πρὸς τούτοις δὲ πρέπει νὰ ἐξαρθῇ ἐνταῦθα εἴπερ ποτὲ ἡ ἀντίληψις τοῦ Βράϊλα περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅστις «καθ' ὅλα αὐτοῦ τὰ στοιχεῖα, τὴν χώραν, τὴν φυλὴν, τὸ θρήσκευμα, τὴν κοινωνίαν, τὴν πολιτείαν, τὴν ἐπιστήμην, τὴν τέχνην, εἶναι ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡ πρώτη ἐμφάνισις τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας (σσ. 359—360). Ἄξιον ἐπισημάνσεως ἐξ ἄλλου εἶναι τὸ καὶ σήμερον ἐπίκαιρον ἄρθρον ὑπὸ τὸν τίτλον «Σχέσεις τῆς βιομηχανίας πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ νοητικὴν ἀνάπτυξιν», εἰς ὃ ἐκτίθεται ἡ αἰσιόδοξος ἀποψις ὅτι ἡ τελειοποίησις τῆς βιομηχανίας ναὶ μὲν συντελεῖ εἰς τὴν ἐπαύξησιν τῶν φυσικῶν γνώσεων, ἀλλ' ὅμως δὲν ἀποτελεῖ ἐμπόδιον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν «τῶν εὐγενεστέρων ἐκείνων μαθήσεων, αἵτινες σκοποῦσι τὴν νοητικὴν καὶ ἠθικὴν φύσιν, τὴν ἱστορικὴν πορείαν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τὴν ἀποκάλυψιν καὶ διάπλασιν τοῦ καλοῦ». Αἰτίαν δὲ τοῦ ἐν λόγῳ φαινομένου δέχεται ὁ Βράϊλας ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸν στενότατον ἐσωτερικὸν σύνδεσμον τῶν γνώσεων τούτων, ὥστε ἡ ἀνάπτυξις μιᾶς μόνης νὰ προκαλέσῃ τὴν γέννησιν ὅλων τῶν ἄλλων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος μετὰ τὴν θεραπείαν τῶν ὀλικῶν του ἀναγκῶν καὶ τὸν κορεσμὸν τῶν ἐγωιστικῶν του ὀρέξεων δὲν μένει προσηλωμένος εἰς τὴν γῆν «ἐξ ἧς μόνον τὸ σῶμα του τρέφεται καὶ κραταιοῦται, ἀλλ' «ὡς φυτὸν οὐκ ἐγγεῖον ἀλλ' οὐράνιον» ἐκεῖ ὑψώνει τὰ βλέμματα, ἀθὲν πᾶσα ἔμπνευσις καὶ πᾶν καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἀπορρέει».

Διὰ τὴν ἀποτίμησιν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Βράϊλα καὶ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς πρωτοτυπίας τῆς σκέψεως αὐτοῦ πρέπει νὰ τονισθῇ καὶ ἐνταῦθα, ὡς εἶχεν ἤδη ἐπισημανθῆ¹, ἡ ἀνάγκη συστηματικῆς ἐρεύνης τῶν πηγῶν τῆς ἐμπνεύσεως τοῦ φιλοσόφου.

Ἡ ἐκδοσις ἐκάστου φιλοσοφικοῦ ἔργου συνοδεύεται ἀπὸ εἰσαγωγικά σημεῖα ἀφορῶντα εἰς τὰς ἰδέας τοῦ Βράϊλα, τὴν ἐρευναν τῶν πηγῶν αὐτοῦ, τὸ θέμα

1. Βλ. βιβλιοκρισίαν τοῦ Α' τόμου τοῦ Corpus ὑπὸ Θεοφίλου Βεῖκου εἰς τὸ περιοδ. «Ἑλληνικά», τόμ. 25, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 217—218.

τῆς παραδόσεως τῶν κειμένων και εἰς ἄλλα ἀρκούντως κατατοπιστικά διὰ τὸν μελετητὴν τῆς βραϊλιανῆς φιλοσοφίας.

Ἐκ τοῦ ὑπὸ κρίσιν τόμου ὡς και ἐκ τῶν προηγηθέντων ἐλλείπει πίναξ ὄρων και ὀνομάτων, καθ' ὅσον ἐξυπακούεται ὅτι εἰς τὸν τελευταῖον τόμον τῶν φιλοσοφικῶν ἔργων τοῦ Βράιλα θὰ περιληφθοῦν συλλογικοὶ πίνακες.

Εἶναι λίαν παρήγορον τὸ γεγονός ὅτι τελευταίως παρατηρεῖται σημαντικὴ προώθησις τῶν φιλοσοφικῶν σπουδῶν εἰς τὴν χώραν μας. Τοῦτο ὀφείλεται τὸ μὲν εἰς τὴν ἀνάληψιν προσπάθειας πρὸς ἐκδοσιν ἀξιολόγων φιλοσοφικῶν ἔργων ὑπὸ τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, κυκλοφορήσαντος ἤδη δύο τόμους ἀξιολόγων φιλοσοφικῶν διατριβῶν, και ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας Φιλοσοφικῶν Μελετῶν, ἥτις ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ε. Μουτσοπούλου ἐξέδωκε τῷ 1973 τὴν ὑπὸ τὸν τίτλον «ΔΙΟΤΙΜΑ» Ἐπιθεώρησιν Φιλοσοφικῆς Ἐρεύνης, περιέχουσαν μελέτας ὑψηλῆς φιλοσοφικῆς στάθμης, τὸ δὲ εἰς τὴν ἀξίαν ἐπαίνου προσπάθειαν τοῦ ὡς ἄνω Πανεπιστημιακοῦ διδασκάλου πρὸς συνέχισιν τῆς ἐκδόσεως τοῦ Corpus, τοῦ μνημείου τούτου τοῦ νεοελληνικοῦ στοχασμοῦ.

ΕΜΜ. Μ. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ

* *

TRUESDELL S. BROWN, **The Greek Historians**, Lexington, Massachusetts Toronto London 1973 (σ. XII + 208).

Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ ιστοριογραφία ὡς ἐν ἐκ τῶν τριῶν εἰδῶν πεζογραφίας τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας, ἀλλὰ κυρίως ὡς ἡ βασικώτερα πηγὴ αὐτοπαρουσιάσεως τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἦτο εὐλογον νὰ κινήσῃ πολὺ ἔνωρις τὸ ἐνδιαφέρον πολλῶν μελετητῶν. Ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἔχουν ἐργασθῆ εὐδοκίμως ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου οἱ C. Müller, C. Wachsmuth, U. v. Wilamowitz, J. B. Bury, Ed. Schwartz, G. de Sanctis, F. Jacoby, L. Pearson, E. Badian, K. v. Fritz, A. Momigliano, F. W. Walbank, P. Pédech, Jacq. de Romilly κ. ἄ. Ἐξ αὐτῶν πάλιν ὅλως ἐξέχουσιν θέσιν κατέχουν διὰ τὴν συλλογὴν και κατάταξιν τῶν ἀποσπασμάτων μιᾶς περίπου χιλιάδος Ἑλλήνων ιστορικῶν οἱ C. Müller και F. Jacoby. Ἄλλαι τῶν ἐργασιῶν τούτων ἐκτείνονται εἰς τὴν ὅλην ἀρχαίαν ιστοριογραφίαν, ἄλλαι δὲ εἰδικώτερον εἰς τινὰς μόνον ιστορικοὺς ἢ πτυχὰς τοῦ ιστορικοῦ των ἔργου. Θὰ ἦτο εὐκταῖον ἂν κατεβάλλετο ὑπὸ τινος ἐπιστημονικοῦ κέντρου προσπάθεια νὰ ἐμφανισθῆ εἰς μίαν σειρὰν τὸ σύνολον τῶν ἀρχαίων ιστορικῶν, ἐν Corpus historicorum antiquorum (ἢ Graecorum et Romanorum) και ὄχι μόνον τὰ Fragmenta τῶν ἀποσπασματικῶς διασωθέντων.

Ἡ παρουσίασις εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν Ἑλλήνων και Ρωμαίων ιστορικῶν εἶναι ἀπαραίτητος ὄχι μόνον δι' ὀλοκληρωμένην, σφαιρικὴν θεώρησιν τῆς ὅλης ἀρχαίας ιστοριογραφίας ἀλλὰ και διότι πολλοὶ ιστορικοὶ ἑλληνιστὶ γράψαντες ἀναφέρονται εἰς ρωμαϊκὰ πράγματα και ἀντιστρόφως λατινιστὶ γράψαντες εἰς ἑλληνικά.

Τὸ ὑπὸ κρίσιν βιβλίον τοῦ T. S. Brown (γνωστοῦ και ἐκ τῆς ἐργασίας του Onesicritus. A Study in Hellenistic Historiography, Los Angeles 1949, ὡς και Timaeus of Tauromenion, Univ. of California 1958) εἶναι σχετικῶς σύντομος παρουσίασις ὀρισμένων σκέψεων και παρατηρήσεων του εἰς τὴν ὅλην ἐξέλιξιν τῆς ἑλληνικῆς ιστοριογραφίας και ἐξετάζει κυρίως τοὺς σημαντικώτερους σταθμοὺς